

Dramaterapinin Özel Gereksinimli Çocukların İletişim Becerileri Gelişimine Etkisi

The Effect Of Drama Therapy On Development Of Communication Skills Of Children With Special Needs

Doç.Dr. Meral ÖZÇINAR

Uşak Üniversitesi, Sinema TV Bölümü, İletişim ABD. Uşak/Türkiye

ÖZET

Bu çalışmada özel gereksinimli çocuklarda dramaterapinin sosyal ve iletişim beceri düzeylerini geliştirmedeki etkisinin araştırılması hedeflenmiştir. Dramaterapi; tiyatro, dans, müzik gibi farklı sanat alanlarından beslenen interdisipliner bir terapi yöntemidir. Bir başka deyişle, tiyatro ve sanattan beslenen yöntemlerle bireysel değişim ve iyileşme yöntemidir. Dramaterapinin farklı sosyal dezavantaj grupları üzerinde etkilerini gösteren araştırmalar literatüre kazandırılmış ve halen de kazandırılmaktadır. Bu noktada dramaterapinin özel gereksinimli çocukların sosyal ve iletişim becerisi geliştirmelerine olan etkisiyle ilgili çalışmalar yapılmaya başlanmış olsa da bu grubun oldukça geniş olması yani farklı gereksinimlere sahip olması dramanın bir terapi biçimi olarak yenilikçi bir yöntem olması alanda yapılacak olan çalışmaların gerekliliğine işaret etmektedir. Bu alanda yapılacak olan çalışmalar deneysel bir özelliğe sahip olması gerekmekte yani özel gereksinim biçimine göre yeni yöntemlerin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Çalışma; bu bakış açısıyla yola çıkarak down sendromu teşhisi almış 15 özel gereksinimli bireyle yapılmıştır. 6 aylık bir süreç boyunca haftada bir atölye yapılarak toplam 24 drama terapi atölyesi yapılmıştır. İzmir down sendromu derneğine üye 150 özel gereksinimli birey arasından dramaterapi için gerekli olan kas ve motor kas becerileri dikkate alınarak farklı yaş ve zeka düzeyinden 15 bireye uygulanmıştır. Çalışma da case study vaka inceleme yöntemi kullanılmış ve çalışmaya bir araştırmacı (genel süreci gözlemleyen), drama lideri, özel eğitim öğretmeni, farklı terapi süreçleri konusunda deneyimi olan bir uzman, süreci düzenli olarak fotoğraf ve videoya kaydeden asistan olmak üzere 5 araştırma ekibi ve 15 özel gereksinimli birey olmak üzere 20 birey katılmıştır. Araştırma boyunca yapılan çalışmalarda düzenli olarak video kaydı yapılmış, katılımcılar gözlemlenmiş ve özel eğitim öğretmeni tarafından ailelerle periyodik gözlemler yapılmıştır. Araştırma; kayıt, gözlem ve yapılan aile görüşmeleri sonucunda değerlendirilmiş ve sonuçlar ortaya koyulmuştur. Bu çalışmada hazırlanan dramaterapi programının özel gereksinimli bireylerin sosyal ve iletişim becerilerini anlamlı düzeyde değiştirdiği, kullanılan sözcük sayısının, göz kontağının, sürdürülebilir iletişimin, ifade etme tarzının ve gücünün değiştiği saptanmıştır. Bu sonuç doğrultusunda özel gereksinimli bireylerde iletişim düzeyinin artırılmasında dramaterapinin aktif bir şekilde kullanılması önerilebilir. Alanda dramaterapinin okul öncesi eğitimde kullanıldığı ancak özel gereksinimli çocuklarda yeterli oranda kullanılmadığı görülmüştür. Bu nedenle dramaterapinin özellikle özel gereksinimli çocuklarda kullanılmasının, bu bireylerin toplumsal katılımlarının sağlanması, daha sağlıklı bireyler ve dolayısıyla daha sağlıklı bir toplum yaratmada hayati bir öneme sahip olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Dramaterapi, Özel Gereksinimli Bireyler, Down Sendromu, İletişim Becerisi

ABSTRACT

In this study, it was aimed to study the effect of drama therapy on improving social and communication skill levels of children with special needs. Drama therapy is an interdisciplinary therapy method which is fed from different art fields such as theater, dance and music. In other words, it is a personal change and healing method fed from art and theater. Researches that shows the effects of drama therapy on different socially disadvantaged groups have been gained and still gaining in literature. At this point, although studies on the effect of drama therapy on improving social and communication skill levels of children with special needs have begun, it is essential that future studies on that field are necessary since that group is quiet large which means they have different needs and drama therapy is an innovating form as a method of therapy. That future studies in this field must have an empirical feature which means which means new methods are required according to the specific need. From this point of view, the study was made with 15 individuals with special needs who were diagnosed as Down syndrome. A total of 24 drama therapy workshops were held once a week for 6 months. The study was applied to 15 individuals from different age and intelligence levels taking in consideration of the muscular and motor muscle skills required for drama therapy among the 150 individuals with special needs who are members of İzmir Down syndrome association. In the study, case study method was used and a researcher (observes general process), a drama leader, a special education teacher, an expert who has experience in different therapy processes, 5 research teams including an assistant who recorded photos and videos regularly and 15 individuals with special needs participated. During the research, videos were recorded regularly, participants were observed and periodical observations were made with the families by the special education teacher. Research was evaluated as a result of records, observations and family interviews and results were revealed. It was determined that the drama therapy program prepared in this study significantly changed the social and communication skills of the individuals with special needs such as the number of words used, eye contact, sustainable communication, expression style and power. In the light of this result, it can be suggested

that drama therapy could be used actively for increasing the level of communication of the individuals with special needs. It has been observed that drama therapy has been applying in pre-school education but not adequately in children with special needs. Therefore it can be sad that the use of drama therapy especially for children with special needs has a vital importance in provision of social participation, being healthier individuals hence creating a healthier society.

Keywords: Drama Therapy, individuals with special needs, Down Syndrome, communication skills.

1.GİRİŞ

Dramaterapi kavramı, dramanın bir terapi formu olarak algılanmasına işaret eder. Dramaterapinin temel iki fonksiyonu vardır, bunlardan ilki aktif bir şekilde dünyaya katılma ikincisi ise bir iyileşme hali yaratmasıdır. Yirminci yüzyıl boyunca gelişen deneysel tiyatro, psikoloji ve psikoterapi alanlarında yaşanan gelişmeler ve bunların etkin bir şekilde bir araya gelmesiyle birlikte dramaterapinin yenilikçi bir yöntem ve bakış açısı olarak tanınmasına neden olmuştur. Özellikle farklı coğrafyalardan yapılan uygulamalar ve bu uygulamaların olumlu sonuç vermesi dramaterapinin bir iyileştirme yöntemi olarak kabul görmesine neden olmuştur. Bu perspektifle yaklaştığımızda dramaterapinin psikolojik, politik ve ruhsal değişimlere neden olduğunu söylemek mümkündür.

Dramaterapi Kanada'dan Srilanka'ya, İngiltere'den Taiwan'a bütün dünyada teoriden pratiğe geniş bir alandan beslenmektedir. Phil Jones (2007) Drama as a Therapy başlıklı metninde "Dramaterapi nedir?" sorusuna literatürdeki teorik alt yapının yanısıra son dönemde yapılan uygulamalar ve araştırmaların da katkı verdiğini belirtir. Phil Jones'dan yola çıkarak dramaterapinin yenilikçi bir yöntem olması sebebiyle sürekli değişen ve gelişen bir alan olduğunu söyleyebiliriz. Jones'da söz konusu metinde, dramaterapinin sınırlarına ilişkin soruya, Srilanka'da tsunamide sağ kalan çocuklarla yapılan atölye, bir grup yaşlı kadın'ın İngiltere'nin sesini nasıl duyduğu üzerine yapılan atölye, Güney Afrika'da yaşayan HIV virüslü yetişkinlerle yapılan çalışma ve İngiltere'de ergen gençlerin okulda yaşadığı duygusal ve davranışsal zorluklarla yapılan çalışmalar olmak üzere dört özel grupla yapılan çalışmaların sonuçlarından yola çıkan cevaplar üretir. Phil Jones tüm bu araştırma ve tartışmaların sonucunda dramaterapinin duygusal, bilişsel ve davranışsal iyileştirme hali üretmesine vurgu yapar.

20. yüzyılda bir terapi formu olarak algılanmaya başlayan dramaterapinin kökeni nedir? Dramaterapinin kökeni drama ve tiyatroya dayanmaktadır. Tiyatronun kökeni insanlık tarihi kadar eskiye gider. Antik Yunan'da tiyatro sosyal hayatın önemli bir bileşeni olarak görülmektedir. Ancak dramaterapi kelimesinin literatüre kazandırılması 1930'lu yıllara dayanmaktadır. Birleşik Krallık'taki Peter Slade, Billy Lindkvist, Sue Jennings gibi önemli teorisyenler literature kazandırmıştır. Peter Slade'in çalışmaları dramaterapinin özel bir alan olarak kabul edilmesine temel sağlamıştır.

Peter Slade'in 1954 yılında yazmış olduğu Çocuklarla Drama (Child Drama) adlı kitapla birlikte drama tartışılmaya başlanmıştır. Slade'in görüşleri önemli bir kuramsal zemin hazırlarken aynı zamanda iyi bir uygulayıcı olmuştur. Slade İngiltere'de pek çok farklı grupla çalışma şansı bulmuş ve Eğitici Drama, Yaratıcı Drama kavramlarının yaratıcısıdır. Slade için dramanın en önemli amacı sağlıklı ve mutlu birey yetiştirmektir ve çocukların drama çalışması özellikle önemlidir. *"Sevgi ve nefret hazinelerinin (treasures) kullanımıyla giderilebilir. (Hazineler çocuğun sevdiği nesnelere yani oyuncakları olarak ifade edilebilir). Çocuk oyuncaklarını sevdiği kadar onlardan nefret edebilir ve bu duyguların boşalımı için onları kullanabilir. Drama yoluyla çocuk sürekli deneyimler ve eğlenceli maceralar yaşar. Yaşamı yaparak yaşayarak deneyimleyen çocuğun kendine olan güveni artar. Dramada yapılan uygulamalar dil gelişimine katkı sağlar. Çocuğun kişisel becerileri gelişir. Arkadaşlık ve güven bağı oluşur. Çocukların bir araya gelerek oluşturdukları grup ve içlerinde taşıdıkları şiddetli duygularını açığa çıkarmaları için drama onlara yasal bir zemin oluşturur. Kurgusal bir dünya olduğu için çocuk gerçek yaşamdaki gibi düş kırıklığına uğramadığı için oyuna karşı bağlılığı gelişir. Dramada denemelerin ve tekrarların olması, belleğin ve zihnin gelişime katkı sağlar. Duygusal eğitim ve estetik karşılaşmayla manevi deneyimler oluşur. Kişisel tecrübelerle inanç kuvvetlenir. Verilen yönergelere uyma öğrenilir. Drama çocuğun gerçekten kim olduğunu ve kendisini keşfetmesini sağlar. Arkadaşlarıyla iyi ilişkiler kurmasına yardımcı olur. Kelimelerde, harekette, nesnelere ve giysilerde tutumluluğunun gelişmesi olanaklıdır. Hayal gücünü geliştirir. Dramayla çocuğun görgüsü gelişir. İleriki yaşlarda zevk için çıkış noktası olan dansa karşı hevesi*

artar. Erdem ve yiğitlik (grace and virility) duygusu gelişir. Çocuk her yaşta yavaş yavaş iyi davranış için ahlaki sorumluluk alır. Olası sonraki yaşantıları için önceden tecrübe eder ve sorunlarla baş edebilmeyi öğrenir. Bu güçlükler çocuğa, kararlılık ve bilgelik kazandırır. İçtenlik gelişir. Değerlerin gelişimini sağlar. Yazma gelişir. Resim yapmaya yardımcı olur. Daha kolay odaklanmayı sağlar” (Slade, 1969: 105-122; 1995: 168-170).

Bugün dramaterapi için temel bir noktada duran oyun anlayışı Slade’in benzer görüşlerinden beslenmiştir. İnsanın en temel eylemi oyundur. Oyun yaşam boyunca hepimiz için vazgeçilmez bir aktivitedir. Deneyim kazanmak ve bu deneyimlerden yararlanan bilgi üretmek için oldukça önemlidir. “...Oyun eksikliği, birinin daima kayıp bir tarafı anlamına gelebilir. Bu bilinmeyen birinin yaratılmayan yanı, eksik bağlantı, sonraki yıllarda belirsizlik ve zorluk olarak ortaya çıkabilir” (Slade, 1976: 5).

Çocuk eylemliliği içinde önemli bir yere sahip olan oyun oynayabilme özelliği yetişkin hayatının sorumlulukları içinde kaybolur. Bu çoğu zaman yaşamdan aldığımız zevkin bir diğer deyişle neşenin kaybolması anlamına gelir.

Dramaterapiyle ilgili çalışmalar son yüzyılda tiyatroyla ilgili yapılan alternatif çalışmalarla birlikte hız kazanır. Tiyatronun ve dramanın sağlıklı bir toplum yaratmak için kilit bir öneme sahip olması fikri dramaterapinin güçlenmesini doğurur. Tiyatro sahnedeki çok daha geniştir, sadece eğlence ya da bilgi verme aracı değil, insan için tıpkı hava, yemek ve üreme gibi insan için hayati bir öneme sahiptir. (Evrenio, 1927:6) Peter Brook da Evrenio’ya paralel olarak The Empty Space adlı metninde tiyatronun hayatın merkezinde yer aldığı noktasına vurgu yapmıştır. Tiyatronun bu kadar önemli olmasının nedeni nedir? Bu soruya verilebilecek en basit ve temel cevap; tiyatronun merkezinde yer alan yaratıcılık ve oyunun insanda doyum yaratabilmesidir.

İnsanları bir araya getirebilen, hislerini, politikalarını ve yaşam biçimlerini derinlemesine etkileyebilen tiyatro, Boal, Gratowski ve Brook gibi kuramcılar tarafından araştırılmıştır. Ben dramaterapinin tiyatronun yaşam için zorunlu olduğunu ifade eden bu yaşam biçiminden kaynaklandığını düşünüyorum (Jones, 2007:7).

Farklı dezavantaj gruplarına uygulanmasıyla ilgili literatürde önemli çalışmaların yer aldığı dramaterapi aynı zamanda zihinsel yetersizlik yaşayan bireylerin rehabilite edilmesi ve olumlu sosyal bilişsel ve duygusal kazanımlar elde etmesi içinde kullanılmıştır.

Çünkü söz konusu araştırma alanları içerisinde drama terapi, doğası gereği empati ve perspektife neden olmaktadır (Emunah, 1994; Leeder & Wimmer, 2006). Bu çerçevede Slade, dramaterapinin amacının en kısa yanıtı olarak, mutlu ve dengeli birey olarak vurgulamıştır (Slade, 1995: 169). Bu çalışmalar ve uygulanan terapiler, kendini ifade etme ve benlik bilincinin yaratıcılık tarafından körlendiği ve katalize edildiği fikrine dayanarak, yaratıcı bir ortamın psikoterapiye uygulanması olarak tanımlanmaktadır (Creswell, 2007). Sanat terapisi, gelişimsel engelli insanların duyguları ifade etmesine ve dürtüselliliği serbest bırakmasına yardımcı olur. Bu, terapistin bireyin sanatına bakmasını ve onun bilişsel, duygusal ve sanatsal olgunlaşmasını anlamasını sağlar. Malchiodi (2012); birçok terapistin Freud’un psikoseksüel ve Erikson’un psikososyal modelleri gibi çeşitli gelişimsel çerçeveler içinde entegre sanat terapisini kullandığını belirtmiştir (Ranasinha, 2012: 31). Bu çerçevede dramaterapi, duygusal kazanımları farklı bir düzeye taşıyabilmektedir. Böylelikle söz konusu bu terapötik hedefleri gerçekleştirmek; semptomların hafifletilmesini, duygusal ve fiziksel entegrasyonu, kişiler arası becerilerin ve ilişkilerin, dolayısıyla kişisel gelişimi desteklemektedir. “Ulusal Drama Terapi Birliği’ne (NADT) göre, bu yöntem etkin ve deneyseldir” (Küçük, 2017). Snow (2003); iletişim, biliş ve sosyal becerilerde eksiklikler gösteren gelişimsel engelli bireyler için terapötik tiyatro müdahalesi olarak adlandırdıkları dramaterapi metodunu kullanmıştır. Terapötik tiyatro ise teatral performansın fiili istihdamı anlamına gelmektedir (Snow, 2003: 2). Katılımcıların hikayelerini anlatmalarına, hedeflerinin belirlenmesine, sorunlarının çözülmesine, duygularının dışı vurumlarını veya katarsise ulaşmalarına olanak sağlanmaktadır. Galligan (2009); otistik

çocuklarla dramaterapi müdahalesi kullanmış ve sosyal becerileri öğretmek için savunuculuk araçları olarak oyun ve tiyatroya bakmıştır. Bu çalışmaya göre otizmliler her çocuk benzersiz bir şekilde farklıdır ve her birinin kendi korkuları vardır. Mevcut literatürde ilk olarak Washington Eyaleti'ndeki Lakewood Batı Devlet Hastanesi; Psikiyatri Bölümü'nde bulunan, cezai olarak deli sayılmış, fark etme ve sorumlu olma yetisi bulunmayan adli hastalar için drama terapisini kullanmıştır. 28 Ekim 2009'da Seattle Times'da açıklandığı üzere; program, hastaların birlikte güvenli bir yerde kendi yeteneklerini uygulayabilecekleri özgün bir tiyatro piyesi yaratmaları yoluyla iyileşme odaklandıklarını ifade etmiştir.

Bu doğrultuda Valerie Miller, Augusto Boal, Norman Fedder ve Katherine Amsden tarafından geliştirilen drama terapisi yöntemi model alınarak oluşturulan bu çalışmada; drama terapisinin zihinsel yetersizlik yaşayan özel gereksinimli çocuklar üzerindeki etkisinin belirginlik kazandırılması amaçlanmaktadır. Plastina (2015), zihinsel yetersizlik yaşayan bireyleri şu şekilde tanımlamaktadır; boy, kilo, kas gücü ve iskelet sisteminde akranlara göre gerilik, düşük sözel iletişim, konuşmanın gecikmesi, sözcük azlığı, sözselsel mesajları alımlamada sınırlılık, sosyal ulaşılabilirliğin azalması, yalnızca pratik amaçlar için iletişim kurma, davranış bozukluğu, duygusal istikrarsızlık. Robertson (2011) ise engelli gençlerin toplumun geri kalanından ayrıldıklarının ve eşit olmayan muamelelere maruz kaldıklarının altını çizmiştir. Böylelikle çalışma ile birlikte zihinsel yetersizlik yaşayan özel gereksinimli çocuklar üzerinde; sosyal ve iletişim becerisinin, konuşma yeteneğinin, fiziksel ve düşünsel sağlığın, düşünme becerisinin, değerler oluşturulması ve fikirlerin ifade edilebilmesinin, estetik anlayışın geliştirilmesinin ve özel gereksinimli çocukların kendi yaratıcı gücünü deneyerek bireysel ifade edilebilirliğin etkileri üzerinde çalışma yapılması planlanmaktadır.

Bu çalışmanın amacı dramaterapinin zihinsel yetersizlik yaşayan down sendromlu gençlerde sosyal ve iletişim düzeylerinin gelişime olan katkısını değerlendirmektir. Bu çerçevede geliştirilen dramaterapi tekniklerinin yürütülen atölyelerde iletişimi başlatma, sürdürme, kalitesini yükseltme, konuşma düzeyinde iyileşme ve grup içinde kendini ifade etme becerilerinin geliştirilmesinde etkili midir ? sorularına cevaplar aranmıştır.

2. YÖNTEM

Araştırmada olay vaka incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın deneysel kontrolü başlama düzeyinde kendi aralarında ve ebeveynleriyle girdikleri iletişimlerde içinde hedefler becerilerde dramaterapi teknikleri uygulandıktan sonra artış görülmesi ile sağlanmıştır.

Bağımlı Değişken;

Bağımsız Değişken;

Katılımcılar; Bu araştırmanın katılımcıları hedef grup (Down Sendromlu 15 genç), uygulamada görev alan mentor, terapistler ve ebeveynlerdir.

Hedef Gençler; Öğretilecek olacak olan becerilerin seçiminde özel eğitim öğretmenlerinin görüşünden faydalanılmıştır. Özel eğitim öğretmenleriyle yapılan görüşmelerde bu grup bireylerin sosyal hayata katılımında sosyal ve iletişim beceri yeteneğine gereksinim duydukları belirtilmiştir. Bu çerçevede iletişimde tanıma, tanıştırma, tanıyan kişilerle ilişki başlatma, selamlaşma, gülümseme, basit düzeyde sorular sorarak iletişimi geliştirme, kendine has ifade yöntemleri geliştirme bu çalışmada hedef beceriler olarak belirlenmiştir.

Araştırmaya hedef dört çocuk katılmıştır.

Merve Gizem Muhtar; 18.11.1992 tarihinde, Diyarbakır'da doğdu. Gizem 26 yaşında, down sendromlu. Çiğli Şehit Çevik Ersin Temel İlköğretim Okulu Özel Eğitim Sınıfı'ndan mezun oldu. Mavibahçe İyilik Atölyesi Cafesi'nde çalışmakta ve okuma yazma bilmektedir. Konuşarak kendini ifade etmekte ancak bu sınırlı düzeydedir.

Deniz Ayçe Karagöz; 02.01.1992 tarihinde Eskişehir’de doğdu. Ayçe 26 yaşında, down sendromlu. İzmir Menkul Kıymetler Kız Meslek Lisesi’nden mezun oldu. İzmir Üniversitesi yabancı dil ağırlıklı Turizm Otelcilik Bölümü’nü burslu olarak okudu. İngilizce ve Almanca bilmektedir. İzmir Down Sendromu Derneği’nin kurucu üyesidir. Mavibahçe İyilik Atölyesi Cafesi’nde çalışmaktadır. Bahçeşehir Koleji’nin Artı 1 Basketbol Kulüp’ün de oynamakta ve İzmir Down Sendromu Derneği’nin etkinliklerine aktif olarak katılmaktadır.

Serdal Rodoplu; 06.07.1985 tarihinde, İzmir’de doğdu. Serdar 33 yaşında, down sendromlu. Bornova Öğretilbilir Çocuklar Okulu’ndan mezun oldu. Mavibahçe İyilik Atölyesi Cafesi’nde çalışmaktadır. Bahçeşehir Koleji’nin Artı 1 Basketbol Kulüp’ünde oynamakta ve dansa (Zeybek, Latin Dansı) karşı özel ilgisi bulunmaktadır. İzmir Down Sendromu Derneği’nin etkinliklerine aktif olarak katılmaktadır. Basit düzeyde okuma yazma bilmektedir. Dışa dönük, insanlarla iletişim kurmayı, konuşmayı seven ve konuşarak kendini ifade etmeye çalışmaktadır. Bir ve iki kelimedenden oluşan kısa cümleleri anlaşılabilir. Fakat iki ve daha fazla kelimedenden oluşan cümleleri tam anlayamamaktadır.

Özgür Kıvrık; 26.02.1989 tarihinde İzmir’de doğdu. Özgür 29 yaşında, down sendromlu. 25 yaşına kadar özel eğitim aldı. Basit düzeyde okuma yazma bilmektedir. Mavibahçe İyilik Atölyesi Cafesi’nde çalışmakta ve Bahçeşehir Koleji’nin Artı 1 Basketbol Kulüp’ünde oynamaktadır. İzmir Down Sendromu Derneği’nin etkinliklerine aktif olarak katılmaktadır. Dışa dönük, iletişim kurmayı ve arkadaşlarıyla vakit geçirmeyi sevmektedir. Taklit ve tiyatroya özel ilgisi olan bir gençtir. Konuşarak kendini ifade etmekten hoşlanmakta ve bir iki kelimedenden oluşan kısa cümleleri anlaşılabilir.

Mentor; Zihinsel yetersizlik yaşayan bireylerle ilgili araştırmalar ve projeler yapan bir öğretim üyesidir.

Drama lideri; Tiyatro ve drama eğitimi almış alanda çalışmalar yapmıştır. Temel çalışma alanı zihinsel yetersizlik yaşayan bireylerle tiyatro ve dramaterapidir.

Özel Eğitim Öğretmeni; Özel eğitim eğitimi almış, resmi olarak Milli Eğitim’de çalışan, özel eğitimli çocuklarla ilgili sivil toplum kuruluşlarında gönüllü çalışmaları bulunmaktadır.

Sanat Terapistleri; Sanat, film vb. alanlarda benzer gruplarla terapi eğitimleri yapmış uzmanlardır. Alanla ilgili çalışmaları ve proje deneyimleri bulunmaktadır.

Ortam-Araç Gereçler; Çalışma, İzmir’de drama-hareket-resim-sanat-film terapi çalışmalarına uygun özel bir atölyede yapılmıştır. Uyaran ve dikkat dağıtan objelerin olmadığı mekan ışık, renk, ısı vb. açılardan çalışmalara uygun özelliktedir. Çalışmalar boyunca alanda ihtiyaç duyulduğunda kullanılmak üzere masa, sandalye, projeksiyon, bilgisayar bulundurulmuştur. Ayrıca tüm çalışmalar boyunca ailelerden kayıt için izin alınarak video kaydı yapılmıştır.

Uygulama Süreci; Araştırma toplam 6 aylık bir süreç içinde yapılmıştır.

Araştırma Uygulama Süreci:

Tanışma: Ekip daire içinde oturtulmuştur. Bir kişinin eline bir top verilerek göz kontağı kurduğu kişiye ismini söyleyerek topu atması istenir. Topu alan kişide bir başkasıyla göz kontağı kurarak devam eder. Topların sayısı önce ikiye sonra üçe çıkarılarak devam eder. Katılımcılar isimlerinin baş harfiyle başlayan bir nesne, duygu vb. bulurlar. (Ay Ayçe) buna ilave bir de hareket bulurlar. (Ay Ayçe sağ eliyle gökyüzünde bir daire yaparak hareketini tamamladı) Tüm ekip hem cümleyi hem hareketi eş zamanlı yapar. Yanındaki kişiyle devam edilir. Tüm hareketler ve niteleyici cümleler eklenerek devam eder. (Ay Ayçe, Cam Cem...) ekipteki herkesin ismi ve hareketleri bittiğinde artık büyük bir koreografiyi tamamlayan parçaları bulunmuş olunur. Birkaç kez hiç isimler söylenmeden sadece hareketler yapılır. Sonra hareketler en büyük ve en küçük biçimiyle tekrar gösterilir. .... Bir ebe seçilir. Ebe bir kişiyi ebelemek için koşar ebelemeye gittiği kişi kimin adını söylerse onu bulup onu ebelemeye çalışır. Yalnızca ismini söylediği kişiyi ebeleyebilir. Eğer söyleyemezse ebelemir ve yeni ebe odur.

Isınma: Yılan

Gönüllü iki katılımcı kol kola girer. İkisi de ebedir ama sağ taraftaki yakalamakla sorumludur. Alanda kim yakalanırsa sağdaki katılımcının koluna girer. Soldaki çıkar. İki kişi devam ederler. Yakalanan bu kez yakalayan olur. İkinci aşamada yine iki kişi seçilir yine sağdaki yakalar bu kez soldaki çıkmaz üç kişi devam eder. Eklenerek tüm ekip yakalanana kadar bir yılan formunda devam ederler.

Büyük Şef

Önce ikili eşler biçiminde ayna çalışması yapılır. Sonra ekip bir daire şeklindedir. Tüm katılımcılar bir kez taklit edilir. Aynı anda taklit edilebilir olması için yavaş ve akıcı hareketler tercih edilmelidir. Tur tamamlandığında bir kişi dışarı çıkar. Ekipten bir kişi hareketin yönlendiricisidir. Herkes onu taklit eder. Dışarıdaki katılımcı geldiğinde hareketin yönlendiricisini yani büyük şefi bulmaya çalışır. Üç tahmin hakkı vardır.

Burası Neresi

Bir kişi dışarı çıkar. Ekip bir mekanın fotoğrafını yansıtır. Oradaki bir nesne ya da kişi olarak. Dışarıdaki kişi geldiğinde mekânın neresi olduğunu tahmin eder. Bulamazsa fotoğraf birkaç saniye sesler eklenerek canlanır.

Mendil

Ekip omuz omuza sıkı bir çember yapar. Ortaya bir kişi geçer. Gözlerini kapatır. Lider dairenin dışındadır. Çemberdeki katılımcılar elleri arkada açık bir biçimde dururlar. Lider mendili bir kişinin eline verir. Elinde mendil olan kişi sağdaki katılımcıya verir. Ortadaki ebe gözünü açtığında mendilin kimde olduğunu bulmaya çalışır. Eğer bir tur dönüp başlangıçtaki kişinin eline geldiye ortadaki kişi kaybeder. Üç tahmin hakkı vardır.

Eşini Bul

Üç aşamalı bir çalışmadır. Katılımcılara iki komut verilir birincisi ‘pat’ bu komutta buldukları yerde oturmaları istenir. En son oturan elenir. İkinci komut eklenir, ‘heykel ol’ bu komutta donmaları beklenir eğer oturlarsa elenirler. Üçüncü komut ise ‘eşini bul.’ İkili eş olurlar, bu komutla eşinin elini tutup otururlar son oturan grup elenir, son grup kalana kadar devam eder.

Mekânım Sırtımda

Küçük kâğıtlara bazı mekânlar yazılır ve katılımcıların sırtına yapıştırılır. Kimse kendinin ve arkadaşlarının sırtında ne yazdığının bilmemektedir. Alanda karışık yürürken kimin ismi söylenirse onun sırtındaki mekân okunur ve karşısına geçip ekipçe o mekânın fotoğrafı verilir.

Arabam-Arkadaşım

Katılımcılar ikişerli eş olurlar. Öndeki gözlerini kapatır. Arkasındaki arkadaşına güvenmelidir. Amaç diğer çiftlerle çarpışmamasını sağlamaktır. Arkadaki katılımcı öndeki katılımcının sağ omzuna dokunduğunda sağa, sol omzuna dokunduğunda sola döner, sırtına vurduğunda yürür, kafasını avcunun içine aldığı durur. Liderin komutlarıyla hızlanıp yavaşlarlar. Alan uygunsa koşma da işin içine katılabilir. Eşler değişir ve aynı yönergelerle tekrar edilir.

İki El Bir Uzun

Katılımcılar bir müzik eşliğinde alanda karışık yürürler. Müzik durduğunda lider bir beden uzvu söyler, örn: diz kapağı. Katılımcılar iki katılımcının diz kapağına dokunmak zorundadır, kendi diz kapağına dokunmak yasaktır. Her iki diz kapağı da başka katılımcılar tarafından dokunuluyor olmalıdır. Bu karmaşık şekilde tüm ekip bir süre yürümeye çalışır. Müzikle birlikte form bozulur, düz yürüyüşe geçilir. Yeniden müzik geldiğinde başka bir uzuvla devam edilir.

Kâğıt Kardeş

Katılımcılar ikişerli eş olurlar. Omuzlarının arasına bir kağıt sıkıştırılır. Kağıda dokunmak, düzeltmek yasaktır. Amaç kağıdı düşürmemektir. Beraber hızlı ve yavaş yürürler, alanın uygunluğuna göre koşarlar, yere eğilip yerden kalkarlar. Kağıdı düşüren elenir. İkinci aşama olarak iki gruba ayrılırlar. Bu kez grupta yan yana olan katılımcıların arasına kağıt koyulur. Yani beş kişilik grupta herkes diğer ekip arkadaşlarının kağıtlarından da sorumludur. Hareketleri grup olarak yaparlar. İki gruptan ilk kağıdı düşüren elenir. Son aşama tüm ekibin omuzlarına kağıt sıkıştırılmasıdır. Tüm ekip birbirinden sorumludur. Amaç elenmek değil, baş ve sonun koordinasyonu, ekip ruhudur.

Seni Hissediyorum

İki gönüllü seçilir. Katılımcılardan biri sandalyede arkası dönük ve gözleri kapalı oturur. Arkasında bir adımlık bir boşluk bırakılıp sınır çizilir. Diğer katılımcı duvardan ona doğru yürümeye başlar. Sessizlik şarttır. Eğer sandalyedeki katılımcı diğer katılımcı sınırın içine girmeden “Dur!” derse onun tehlikeli alan mesafesini kestiremediği için kaybeder. Eğer sınırın içinde “Dur!” derse onu çok yakinken hissedip durdurduğu için kazanır. Arkadan yavaş adımlarla yürüyen katılımcı sandalyedeki arkadaşının omzuna dokunursa kazanır.

Eriyen Kâğıt

Ortaya büyük bir kağıt parçası koyulur. Bu büyük bir gazete de olabilir. Müzik eşliğinde katılımcılar alanda dolaşırlar. Müzik bittiğinde kağıda basmaya çalışırlar. Ayağı dışarıda kalan elenir. Kağıt ikiye bölünür aynı süreç tekrar edilir. Her aşamada kağıt bölünmeye devam eder. İki kişi kaldığında elenen diğer kişiler de dahil olurlar. Ama kağıda yalnızca o iki kişiden biri ayağını basabilecektir.

Şişeyle Yön Buldurma

Katılımcılar ikişerli eş olurlar. Aralarında bir ses bulurlar. (La la, şık şık...) Bir katılımcı gözleri kapalı bir biçimde alanın ortasında durur. Diğeri şişeyi bir yere saklar. Çalışma başladığında katılımcının şişeye yakınlığına göre ses yükselip azalır. Yakınsa yükselir, uzaksa düşer. Bir süre bulamazsa diğer katılımcılar da sese dahil olup atmosferi hareketlendirirler. Tüm katılımcılar bir kez yön gösteren ve yönlendiren olduktan sonra ikinci aşama olarak bir kişiye bütün katılımcılar şişeyi buldururlar.

Hareketin Devamı

Çember şeklinde katılımcılardan bir gönüllüyle başlar. Katılımcı bir hareket yapar. (örn. dış fırçalamak) Sağ yanındaki önce onun yaptığını sonra kendi yapmak istediği hareketi ona ekleyerek yapar. Çoğalarak devam eder hareket. Bir müzik verilir. Hareketlerin kendi içindeki zamanı ve müziğin zamanı paralel ilerler. Hareket yığımına dönüşmemesi için zorlanmaya başladıklarında ya da unutmaya başladıklarında hareket eklenmez. Var olan hareketlerle bütünlük sağlanmaya çalışılır. Aynı işlem aynı anda, tüm ekibin gözlerini kapatmasıyla yapılmayı hedefler.

Bende Değil

(Su şişesi kullanılmıştır fakat bu nesne değişebilir) Katılımcılar müzik eşliğinde alanda dolaşırlar. Bir kişinin elinde su şişesi vardır, karşısına çıkan bir katılımcıya ‘şişe bende değil’ deyip, verir, o da bir başkasına... Amaç bir an önce elindeki su şişesini başkasına vermektir, çünkü müzik durduğunda su şişesi kimin elindeyse o elenir. Katılımcı uzatılan şişeyi muhakkak almalıdır. Almayan elenir. İki katılımcı kalana kadar devam eder, iki katılımcı kaldığıdaysa ‘şişe bende değil’ dedikten sonra kafaya ve kalçaya vurup uzatılır. Ondan geriye doğru sayılır, kimin elinde kalırsa o elenir.

Tavşan Yuvası

Katılımcılar üçerli grup olarak kol kola girer, salonda yürürler. İki ebe seçilir. Ebelerden biri gruplardan birine dahil olduğu zaman aynı grubun diğer başındaki katılımcı grubu terk eder, başka gruba dahil olur. Bu değişimler sırasında diğer ebe boşta kalanı ya da grubu terk etmeyeni yakalar.

Yüzük Kimde

Tüm katılımcılarda çemberdedir. Herkesin tutabileceği uzunlukta bir ip yumaktan kesilerek grupta katılımcılar tarafından tutulur. Yüzük ipe geçirilerek ipin iki ucu bağlanır. Bir gönüllü ortaya geçer ve gözlerini kapatır. Bu arada katılımcılar avuçları kapalı şekilde ellerini ipi tutuyor şekilde hareket ettirirler. Yüzük katılımcılar arasında dolaşmaya başlar. Ortada bulunan gönüllünün gözlerini açması ve yüzüğün yerini tahmin etmesi istenir. Bu arada hareket durmaz, bir tur tamamlamak amaçlanmaktadır ve yüzük katılımcılar arasında dolaşmaya devam eder. Ortadaki katılımcının üç tahmin hakkı vardır. Bilemezse yeni bir gönüllü gelir.

Örümcek Ağı

Katılımcılardan çemberde bir araya gelmeleri istenir. Lider elinde yumağın açık ucunu tutarak göz teması kurduğu birine yumağı atar. Yumağı alan kişi de aynı şekilde bir başka katılımcıya atar. Tüm grup çalışmayı bitirdiğinde çemberin ortasında örümcek ağını andıran bir görüntü oluşur. Böyle ayağa kalkılır ve o ağın önce içine girmeleri sonra o ağdan kurtulmaları istenir.

Doğaçlama:

Elle Yön Değiştirme

Katılımcılara iki kişilik bir fotoğraf gösterilir. Ya iki katılımcı el sıkışmaktadır ya da biri sandalyede oturmaktadır ve diğerinin eli onun omzundadır. Bir doğaçlamaya başlarlar fotoğraftan yola çıkarak. Diğer katılımcılar kısa doğaçlamanın sonunun geldiğini hissettiğinde elini çırpar ve donan fotoğrafta ayaktaki kişinin yerine geçer, ayaktaki kişi ise sandalyeye oturur. Gelen kişi doğaçlamanın seyrine karar veren kişidir. Elini omzuna koymak ya da el sıkışarak doğaçlamaya devam etmek zorundadır.

.....

* Bir otobüs yolculuğu için koltuğunuza doğru ilerlediğinizde koltuğunuzda başka birinin oturduğunu gördünüz. Aynı koltuk iki kişiye de satılmış ne yapacaksınız?

(Muavin koltuğunda gidildi. Sıkışarak oturuldu vb.)

* Bir restorana gittiniz, çorbanızdan kıl çıktı ne yaparsınız?

(Aynısından yeniden istendi. Başka bir yemek tercih edildi. Para geri istendi vb.)

* Arkadaşlarınızla konsere gitmek istiyorsunuz, babanız da sizinle gelmek istiyor ama arkadaşlarınız yalnız sizin gelmenizden yana ne yapacaksınız?

(Babayla gidildi ama baba ayrı bir yerde dinledi konseri. Baba ikna edildi vb.)

* Bir parkta oturuyorsunuz yanınızdaki bankta bir çanta buldunuz içinde ne var ve ne yapmayı düşünüyorsunuz?

(Para çıktı, güvenliği arayarak sahibini buldular. Alıp karınlarını doyurdular vb.)

* Siz bir köyde yaşıyorsunuz. Kimileri hayvanlarla, kimileri bitkilerle, kimileri ticaretle uğraşiyor. Birden gökyüzüne bir delik açıldı nasıl kapatırsınız?

(El ele tutuşarak sevgileriyle kapattılar. Dikmeye karar verdiler vb.)

* Kitap okurken son otobüsü kaçırdınız, paranız da yok. Ne yapacaksınız?

(Her yer evim diyerek orada uyuyarak çözüm buldular. Baba arandı gelip alması için. Bir arkadaşına yürüyerek gidildi vb.)

* Bir mağazaya gittiniz bir kazağı çok sevdiniz tam alacakken bir kişi daha almaya çalıştı, başka da aynı bedende kazak yok ne yapacaksınız?

(İkna ederek bir kişide kaldı. İkisi de vazgeçti. Kazak yırtıldı vb.)

*Siz uyurken eve bir hırsız girdi, çıkardığı ses yüzünden uyandınız, çaldığı şeyi görünce çok şaşkırdınız. Bir hırsızın çalacağı bir şey değil. Ne yaparsınız?

(Hırsıza hediye edildi. Polis çağırıldı. Hırsıza sorular sorarak gerçek öğrenildi vb.)

*Bir kedi gördünüz çok hasta eve getirmek istiyorsunuz yoksa ölecek ama anneniz evde hayvan beslemek istemiyor. Ne yapacaksınız?

(Anne, bahçede bakmaya ikna edildi. Bir tanıdığa götürüldü vb.)

*Bir dramatik hikaye anlatıldı. Bu hikâyede neyi değiştirmek istedikleri soruldu.

Genel Değerlendirme: Her çalışma sonunda selamlaşma-ısınma-doğaçlamadan sonra genel olarak katılımcılarla o gün yapılan çalışmalarla ilgili olarak neler hissettikleri ve neler yaptıklarıyla ilgili bir değerlendirme yapılmıştır.

Sonlandırma: Her çalışma; birlikte üretilen özel bir hareket ve ses le bitirilmektedir. Söz konusu bitiriş selamlaması grup üyeleri için çalışmanın bittiği anlamına gelmektedir.

3. VERİLERİN TOPLANMASI VE DEĞERLENDİRİLMESİ

İlişkiyi Başlatma Becerisini Kazanma Düzeyine İlişkin Bulgular: Araştırmaya katılan hedef çocukların kendini tanıtmaya ve sürdürme düzeylerine ilişkin bulgular şu şekildedir:

Hedef grupta yer alan Gizem'in başlangıçta ilişkiyi başlatma düzeyi çok sınırlılık içermesine rağmen araştırma sonucunda ilk tanıştığında göz teması kurma, uygun biçimde selamlama ve sonraki karşılaşmalarda selamlama düzeyinde artış olduğu gözlenmiştir. Başlangıç düzeyinde grup çalışmalarında sıkılmakta ve çalışmalar sonrasında başaramadığını düşünmekte ve çalışmaların bitiminde mutsuz olarak ayrılmaktadır ancak zamanla uygulanan programla birlikte, eğitmenlerin özel olarak ilgi göstermesi ve çalışmaların onun sıkıntılarına göre düzenlenmesiyle birlikte başarmayı ve kendine güvenmeyi öğrenmiştir. Kullandığı sözcük sayısı artmıştır. İletişim düzeyinde renklenme ve çeşitlilik de gözlenmiştir.

Bu evrede hedef grupta yer alan ikinci genç Serdal'ın sözel iletişim kurmakta zorlanmasından dolayı stres oranı azalmış, konuşma problemi olmasından dolayı beden dilinde gelişme görülmüş ve iletişim düzeyi yükselmiştir. Araştırma sürecinde ekibin onunla iletişim yakalaması özellikle doğaçlama çalışmalarının ağırlık kazanmasından sonra gerçekleşmiştir. Bu çalışmalardan sonra ekip Serdal'la tıpkı onun yaptığı gibi beden dilini kullanarak rahat bir iletişime geçmiş ve sonrasında iletişim kurma ve süreklilikte bir ivme yakalanmıştır. Araştırmada ilk dört atölyeden sonra Serdal'ın hareket ve dansa olan tutkusu keşfedilmiş ve buna yönelik yapılan doğaçlamalarda Serdal'ın katılım ve çalışmanın çeşitlenmesi konusunda performansının arttığı gözlenmiştir.

Hedef grupta yer alan Özgür'ün başlangıçta kendini tanıtmaya becerisine sahip olmamasına rağmen araştırma sonucunda bu beceriyi kazandığı gözlenmiştir. Araştırmanın başlangıcında yeni fikir bulmakta zorlanan Özgür, sadece aksiyona dayalı çalışmalarda varlık göstermiştir. Doğaçlamalara katılım sıkıntısı yaşamakta iken, drama liderinin onunla yaptığı birebir çalışmalardan sonra, yavaş yavaş katılmaya başlamıştır. Özgür ile katılım sorunun çözümü sese olan duyarlılığının keşfinden sonra gerçekleşmiştir. Sese dayalı yapılmış olan çalışmalarda (müzik, film ve ses odaklı) Özgür'ün katılımının arttığı gözlenmiş ve bunun üstüne gidilerek Özgür'ün grup çalışmalarına katılımı sağlanmıştır. Araştırma sonucunda; daha anlaşılır şekilde kendini ifade etmeye başlamıştır. Dolayısıyla araştırmanın başında hedeflenen başarı kriterlerine ulaşmıştır.

Hedef grupta yer alan Ayçe'nin ise kendini tanıtmaya becerisi bulunmakta ancak iletişimin sürdürülmesinde sorunları bulunmaktadır. Araştırmada sırasında şu şekilde bir durum verilmiştir: Bir köydeyiz, kimi tarlayla, kimi hayvanlarla, kimi besin üretimiyle ilgileniyor, birden gökyüzüne bir delik açılıyor. Bu deliği nasıl kapatabiliriz? Bu duruma karşı hedef gruptaki gençler bavulla, taşla, pamukla gibi farklı yanıtlar vermiştir. Ayçe ise diğer katılımcılardan farklı olarak soyut bir fikir geliştirmiş ve el ele tutuşarak sevgiyle kapatabiliriz. Cevabını vermiştir. Plastina (2015) de zihinsel

yetersizlik yaşayan bireylerde yaşanan sıkıntıları anlattığı metni ekseninde bakıldığında sosyal ve iletişim becerisinde bir gelişme olduğu söylenebilir. Soyut düşünme yeteneği, farklı bir fikir geliştirme ve grup olarak birlikte hareket edebilme ve sorunlarla baş edebilme becerisi ile ilgili katkısı olan bu doğaçlama ve bu çalışmayı destekleyen diğer çalışmalardan sonra Ayçe'nin ilişki sürdürme becerisinde anlamlı bir iyileşme gözlenmiştir. Araştırma sonucunda ise; Ayçe ilişkisinin sürdürülmesinde beklenen hedeflere ulaşmıştır.

Hedef grubun tümünde (Gizem, Serdal, Özgür, Ayçe) kendini tanıtmaya ilişkiyi başlatma ve sürdürme becerisi gözlemlendiğinde hedef sosyal beceriyi anlamlı oranda sergilediği gözlenmiştir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma bulguları, zihinsel yetersizlik yaşayan bireylerde farklı alanlardan beslenen ve interdisipliner bir yöntem olan dramaterapinin sosyal ve iletişim düzeyinin geliştirmesinde etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Araştırmanın başlangıcında, araştırma esnasında ve araştırma sonrasında yapılan görüşmelerde ilişkiyi başlatma göz kontağı kurma, kendini tanıtmaya, ilişkiyi devam ettirme selamlaşma ve doğrudan ihtiyaç olmayan alanlarda iletişim kurma düzeyinde iyileşme saptanmıştır. Araştırmaya katılan bireylerin sözcük kullanım sayısı, kullanım yeri ve kullanım biçiminde net bir şekilde artış olmuştur.

Bu sonuçlar doğrultusunda; hareket, dans, tiyatro, film, sanat terapi yöntemlerinin özel tekniklerinden oluşan dramaterapinin özel gereksinimli bireylerin sosyal ve iletişim beceri eğitiminde kullanılabileceği söylenebilir. Toplumsal yaşama katılım ve mutlu bireyler olması açısından sosyal beceri en az akademik beceri kadar önemlidir. Bu araştırmanın sonuçları doğrultusunda akademik beceri eğitiminin yanı sıra, yaşam boyu eğitim çerçevesinde sosyal ve iletişim becerisi kazandırma ve devam ettirmek için dramaeterapi yöntemi önerilmektedir.

Bu araştırma, farklı dezavantaj gruplarıyla örneğin, otizm, disleksi vb. grupların ihtiyaçları doğrultusunda uygulanarak genellenebilirliği artırılabilir. Ayrıca araştırma, söz konusu grubun kazandıkları sosyal ve iletişim beceri düzeylerini ileri aşamalarda devam ettirmeleriyle ilgili olarak tekrarlanabilir. Bu çalışmada ortaya koyulan dramaterapi yöntemleri, zihinsel yetersizlik yaşayan farklı gruplara uygulanabilir. Bu çalışmada kazanımları daha net bir şekilde ortaya koymak için hedef beceriler sınırlandırılmıştır. Araştırma daha fazla sosyal beceriyi hedef alarak, daha büyük bir gruba uygulanabilir. Dört down sendromlu gence uygulanan araştırma daha büyük bir gruba uygulanarak tekrar edilebilir.

KAYNAKÇA

- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches*, California, Sage Publications.
- Brook, P. (1968). *The Empty Space*, New York, Touchstone Rockefeller Center 1230 Avenue of The Americas.
- Emunah, R. (1994). *Acting for Real*, New York, Routledge.
- Galligan, S. (2009). *Self-Perceptions From People with Down Syndrome*, American Journal of Medical Genetics Part A.
- Evreinov, N. (1927). *The Theatre in Life*, New York, Harrap.
- Jones, P. (2007). *Drama As A Therapy: Theatre As Living*, New York, Brunner-Routledge.
- Küçük, G. (2017). *Drama Teorisinde Terapötik Tiyatro Süreçleri*. <http://www.libidodergisi.com/drama-terapisinde-terapotik-tiyatro-surecleri/>.
- Malchiodi, G. (2012). "Effectiveness of Adjuvanted Influenza Vaccination in Elderly Subjects in Northern Italy", *American Journal of Epidemiology*, 176 (6):527-533.

- Plastina, A. F. (2015). "Two Key Genes Closely Implicated with the Neuropathological Characteristics in Down Syndrome: DYRK1A and RCAN1", *BMB Reports*, 42 (1):6-15.
- Ranasinha, R. (2012). "Drama Therapy as a Viable Intervention for Adults with Down Syndrome in Sri Lanka", *Sri Lanka Medical Association Annual Reports*.
- Robertson, P. (2011). "Clinical Practice Guideline: Polysomnography for Sleep- Disordered Breathing Prior to Tonsillectomy in Children", *American Academy of Otolaryngology- Head and Neck Surgery*.
- Slade, P. (1954). *Child Drama*, University of London Press, London.
- Slade, P. (1976). *An Introduction To Child Drama*, Hodder and Stroughton, London.
- Slade, P. (1995). *Child Play: Its Importance for Human Development*, Jessica Kingsley, London.
- Snown, A. (2003). "Parental Vocalizations and Perceived Immaturity in Down Syndrome", *American Journal of Mental Retardation: AJMR*, 108 (6).